

بررسی امکان مطالبه خسارت زیست محیطی جنگ ایران و عراق از دیوان بین‌المللی دادگستری

سید عباس پورهاشمی^۱ - علی فقیه حبیبی^۲

چکیده

کشورها می‌توانند اختلافات خود را با کشور دیگر را به دیوان بین‌المللی دادگستری ارجاع دهند. نه اساسنامه و نه آئین دادرسی دیوان هیچکدام دربرگیرنده مقرراتی نیستند که کشورهای غیرعضو اساسنامه را از ارجاع اختلافات به صلاحیت دیوان منع کند. پذیرش صلاحیت دیوان توسط کشورهای عضو اساسنامه، خود مشمول ماده ۳۶ اساسنامه و وقایع و شرایط پیش‌بینی شده در آن است. آنچه از رفتار دیوان در پرونده‌های توسل به زور نتیجه‌گیری می‌شود این است که علیرغم اینکه بسیاری از حقوقدانان با سیاسی‌پنداشتن این موضوع بطور مطلق امکان بررسی حقوقی اختلافات مربوط به استفاده از زور را نمی‌پذیرد، دیوان همواره با احراز صلاحیت خود در قالب اعلامیه‌ها بعنوان یک رکن قضایی جنبه‌های حقوقی هر موضوع و اختلاف بین‌المللی از جمله توسل به زور را رسیدگی کرده است. با توجه به اینکه در موارد نقض قواعد آمره بین‌المللی صلاحیت دیوان اجباری است و دیوان در موارد نقض حاکمیت یک عضو سازمان ملل

۱. استادیار و عضو هیأت علمی گروه مدیریت محیط زیست، حقوق محیط زیست دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران
ahashemy@yahoo.com

۲. دکتری مدیریت محیط زیست، حقوق محیط زیست دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران
faghhi.habibi@gmail.com

متحد توسط دولت دیگر، دولت متجاوز را «مسئول» قلمداد می‌نماید و دولت اخیرالذکر بایستی جبران خسارات نماید. متأسفانه درجنگ هشت ساله عراق علیه ایران خسارات زیست محیطی زیادی به کشور و اتباع ایران وارد شده که این خسارات تاکنون بلاجبران باقی مانده است.

واژگان کلیدی: سازمان ملل متحد، دیوان بین‌المللی دادگستری، خسارات زیست محیطی، قواعد آمره بین‌المللی

مقدمه

امروزه جامعه جهانی مفهوم خسارت و جبران آن از آلوده کنندگان و عوامل تخریب محیط زیست در عرصه بین‌الملل پذیرفته و معاهدات و رویه‌های قضایی متعددی در این زمینه وجود دارد که این مورد پذیرفته و مورد حکم قرار داده است. توسل به زور توسط عراق علیه کشورمان از ۱۳ فروردین ۱۳۵۹ به صورت پراکنده آغاز شد (هیوم، ۱۳۷۶: ۵۴). درواپسین ساعات صبح ۲۲ سپتامبر ۱۹۸۰ برابر با ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ به صورت گسترده و برنامه‌ریزی شده (پارسا دولت، ۱۳۷۱: ۱۷) به دلایل مختلف آغاز شد، اما آغاز از منظر مجامع بین‌المللی، همان ۳۱ شهریور اعلام شده است. دبیرکل سازمان ملل متحد نیز خود بعدها در بندهای ۶ و ۷ قطعنامه ۵۹۸ شورا به آغاز کردن جنگ از سوی عراق اعتراف کرد (نوربها، ۱۳۷۱: ۱۷۶).

دولت عراق به دلیل ارتکاب تخلف بین‌المللی یعنی توسل به زور علیه یک دولت، نقض حاکمیت یک کشور مستقل، تجاوز و نقض قواعد حقوق بشر و حقوق بشر دوستانه مسئول است لذا امروزه حقوق بین‌الملل محیط زیست به دنبال یافتن راه حلی می‌باشد که مساله چگونگی جبران خسارات به محیط زیست در مراجع ذیصلاح بین‌المللی مطرح و مورد رسیدگی قرار گیرد. بر همین اساس در این تحقیق به دنبال آن هستیم که با بهره‌گیری از قواعد حقوق بین‌الملل بررسی امکان مطالبه خسارات زیست محیطی جنگ ایران و عراق از طریق دیوان بین‌المللی دادگستری پاسخ دهیم.

الف : تعریف خسارات زیست محیطی

در حقوق بین الملل محیط زیست، مسئولیت صرفا به نظریه نقض تعهد بنا نشده و ایراد خسارت (محسوس)، رکن ضروری ایجاد مسئولیت بین المللی به شمار می رود.

ب : تعریف مسئولیت دولتها

در سطح بین المللی هر عمل خلاف مقررات یک کشور، سبب مسئولیت بین المللی آن دولت می گردد (زمانی، ۱۳۸۱: ۲۹-۲۸).

ج : عناصر تشکیل دهنده مسئولیت

۱- عنصر سیاسی

۲- عمل خلاف

۳- جبران خسارت

بخش دوم : مبانی مطالبه خسارات زیست محیطی ناشی از جنگ عراق علیه ایران

الف) نقض قواعد آمره بین المللی

علمای حقوقی معتقدند که در عرصه بین الملل قواعدی الزام آور به وجود آمده اند که تخطی از آن با تراضی دولت ها ممکن نیست. این قواعد که برتر از اراده دولت ها است، به قواعد آمره (jus cogens) موسوم می باشد.

۱- ارتکاب تجاوز و توسل به زور

عراق در ۳۱ شهریور ۵۹ تجاوز آشکار و گسترده ای را علیه ایران آغاز کرده است و بنابراین نشانه اولیه اقدام تجاوزکارانه، یعنی پیشدستی در تهاجم نیروهای مسلح عراق به ایران مشاهده می شود. لذا مصداق بارز ماده ۲ قعطنامه تجاوز می باشد

۲- نقض حاکمیت ایران

حملات رژیم عراق به خاک ایران نقض آشکار حاکمیت ایران است و جای هیچ شکی باقی نمی‌ماند که این حملات از مصادیق نقض حاکمیت یک کشور مستقل می‌باشد.

۳- نقض حقوق بشر و حقوق بشر دوستانه: در این مورد می‌توان به فجایع زیست محیطی جنگ خلیج فارس در سال ۱۹۹۱ اشاره کرد، نیروهای عراقی هنگام عقب نشینی از کویت بیش از ۶۰۰ چاه منطقه را به آتش کشیدند و حدود ۶ میلیون بشکه نفت نفت کشتیهای کویتی را به دریا ریختند دود غلیظ و خفه‌کننده ناشی از آتش زدن چاه‌ها باعث شده بود که جمعیت ساکن در منطقه نمی‌توانستند به راحتی تنفس کنند و می‌بایست از ماسک‌های تنفسی استفاده می‌کردند (سیاه رستمی، ۱۳۸۷: ۳۶).

۳-۱ دلایل اثبات و کاربرد سلاحهای شیمیایی توسط رژیم متجاوز عراق علیه جمهوری اسلامی ایران

دلایل ما در اینکه ارتش عراق در جنگ تحمیلی بطور گسترده از سلاحهای شیمیایی استفاده کرده فراوان است در اینجا به اهم آنها می‌پردازیم.

اعتراف دولتها

دولتها و حتی بعضی از متحدان رژیم عراق اعلام کرده اند که عراق در جنگ با ایران از سلاحهای شیمیایی و میکروبی استفاده کرده است که نمونه‌هایی از آن عبارتند از:

- ۱- دولت آمریکا در کنفرانس خلع سلاح سازمان ملل متحد
- ۲- وزیر امور خارجه اتریش در کنفرانس خلع سلاح دروین (۱۳۶۷)
- ۳- اعلامیه گروه حقوق بشر پارلمان انگلیس (لاریجانی، ۱۳۸۰: ۱۷۸).

۳-۱-۳. اظهارات دولتمردان عراقی به کاربرد سلاحهای شیمیایی در جنگ تحمیلی:

گزارش های بین المللی

درمورد کاربرد سلاحهای شیمیایی از سوی عراق میتوان به موارد ذیر استناد کرد :

- ۱- گزارش هیئت کارشناسی سازمان ملل متحد
- ۲- بیانیه دبیر کل سازمان ملل متحد بعد از گزارش هیئت نظامی در مورد محکوم ساختن کاربرد سلاح های شیمیایی در جنگ عراق با ایران
- ۳- بیانیه کمیته بین المللی صلیب سرخ درمورد محکوم ساختن کاربرد سلاحهای شیمیایی
- ۴- بیانیه شورای امنیت در مورد محکوم ساختن کاربرد سلاحهای شیمیایی در جنگ عراق با ایران (همان: ۲۴).

ب : گزارش دبیر کل ملل متحد در مورد آغازگر جنگ تحمیلی

ج) گزارش خسارات وارده به ایران از سوی دبیر کل به شورای امنیت در بخش کشاورزی ، جنگلها و چراگاهها

۱. بخش کشاورزی

کشاورزی در پنج استان مجاور عراق نه تنها به طور گسترده ای از بین رفت، بلکه در زمینه نوین سازی نیز عقب ماند.

۲. جنگل ها و چراگاهها

بنا به گزارش وزارت جهاد ، ۸۵ هزار هکتار از جنگلهای طبیعی به دلایل نظامی نابود شدند .

نتیجه‌گیری

در طول جنگ هشت ساله عملکرد ارتش عراق علیه ایران نشان می‌دهد که دولت عراق بعنوان یکی از تابعان حقوق بین‌الملل هرگز موازین حقوق بین‌الملل بشردوستانه را رعایت نکرد و از بکارگیری تمام ابزارها و روش‌های ممکن که در اختیار داشت دریغ نکرد، در این راستا با استفاده از سلاح‌های شیمیایی در حمله به شهرها خسارات جبران‌ناپذیری به ایران وارد کرد که به اعتقاد سم شناسان اثرات سوء سلاح‌های شیمیایی به مدت ۲۰ تا ۳۰ سال در خاک باقی خواهند ماند و به کلی حیات جانداران را مختل می‌سازد رژیم عراق در جریان تهاجم سراسری خود شهرهای خرمشهر، مهران، سوسنگرد، هویزه، باستان، سومار، موسیان، قصرشیرین و ... و روستاهای تابعه آنها را با خاک یکسان کرد و پانصد هزار اصله خرما را عمداً قطع نمود، همچنین بر اثر بمباران حوزه‌های نفتی و کشتی‌های نفت‌کش و آلودگی آبها، نسل بعضی از ماهیها منقرض شد. همچنین رژیم عراق با تجاوز به خاک ایران، منشور سازمان ملل متحد و قرارداد ۱۹۷۵ را نقض کرده است و نیز دولت عراق ضوابط حقوق بشردوستانه و حقوق محیط دوست را نقض نموده است و به استناد قوانین بین‌المللی این رژیم مسئولیت پرداخت غرامت جنگی را به عهده دارد و در قبال این نقض مکرر دولت عراق، تغییر نظام سیاسی یا حکام تغییری در پرداخت غرامت به دولت ایران ایجاد نمی‌نماید. علی‌رغم اینکه شورای امنیت سازمان ملل متحد می‌توانست بخاطر نقض حقوق بشردوستانه توسط دولت عراق بر اساس فصل هفتم با دولت متخلف برخورد نماید ولی هرگز چنین نکرد و اجرای قانون را فدای منافع و مصالح اعضای ذینفع نمود. دولت عراق به دلیل ارتکاب تخلف بین‌المللی یعنی توسل به زور علیه یک دولت، نقض حاکمیت یک کشور مستقل، تجاوز و نقض قواعد حقوق بشردوستانه و نقض قواعد حقوق محیط زیست مسئول است برای احراز تخلف بین‌المللی و مسئولیت دولت عراق این شرایط در مورد اقدامات این دولت در حمله به خاک ایران وجود دارد. شرایط مورد استفاده عبارتند از: اولاً: طبق حقوق بین‌الملل یک عمل قابل انتساب به آن دولت باشد. ثانیاً: موجب نقض یک تعهد بین‌المللی آن دولت باشد.

منابع

پارسا دوست، منوچهر. (۱۳۷۱)، «نقش سازمان ملل در جنگ عراق و ایران»، شرکت سهامی انتشار چاپ اول.

زمانی، سید قاسم، «تاملی بر مواضع شورای امنیت در برابر تجاوز عراق به ایران و کویت»، فصلنامه سیاست دفاعی، شماره ۲۰ و ۲۱.

سیاه رستمی، هام، «قواعد اساسی کنوانسیونهای».

لاریجانی، محمد جواد. (۱۳۶۶)، «تحرک بین المللی جمهوری اسلامی ایران در مورد جنگ تحمیلی»، گزارش سمینار ۸ تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین الملل.

نور بها، رضا، «بررسی قرارداد حمایت از اموال فرهنگی».

هیوم، کامرون. (۱۳۷۶)، «سازمان ملل متحد، ایران و عراق»، ترجمه هوشنگ راسخی، عرفی پابت، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین الملل.

Archive of SID